

JÁKI SZANISZLÓ OSB

John Henry Newman, a XIX. század bíborossá vált konvertitája

Egyáltalán nem meglepő az, hogy mítoszok alakuljanak ki olyasvalakiról, mint John Henry Newman (1801 - 1890). Ha nem írt volna mást, mint hatvanezer levelet, amiknek fennmaradt fele harmincegy kötetet tesz ki, a világirodalom egyik legnagyobb levélfőjének számítana. A mintegy negyven kötetet kitevő összegyűjtött művei, amelyet még hetvenes és nyolcvanas éveiben rendezett sajtó alá, elegendő anyagot tartalmaznak ahhoz, hogy az angol próza egyik mitikus alakjává emeljék Newmant. De amennyiben a mítosz szó vallási árnyalata felé fordulunk, ott találjuk azt a Newmant, akit a világi közvélemény már halálakor szentnek tekintett. Ez majdnem száz évvel Róma döntése előtt történt, mert Newman hősiességben gyakorolta az isteni és a sarkalatos erényeket, tehát jogos hivatkozni rá, mint Tiszteletreméltóra. De ha arra gondolunk, hogy Róma mit ért a hit, a remény és a szeretet isteni erényein, rögtön szembekerülünk a Newman körül kialakult mítoszok egyikével. A világi közvélemény Newmanban nem az isteni erények hősiességét látja, illetve nem akar tudomást venni arról, hogy mi is azoknak az erényeknek a tárgya. A hit, amiről az egyház beszél és amiről Newman oly sokat írt, nem egy homályos fensőbb lényről való eszmélkedés, hanem a teremtő Istenbe vetett hit. Abba az Istenbe, aki három személynek nyilatkozta ki önmagát, akik közül egy, a Fiú megtestesült, szenvedett, meghalt és feltámadt, azért, hogy elküldje saját Lelkét, a Szentlelket és ráébressze az emberiséget egy jövőbeli Ítéletre, amit senki sem fog elkerülni.

Newman ismételten hangsúlyozta, hogy ennek az Ítéletnek a tudatosítása a vallás velejéhez tartozik, és azt is, hogy mindenek végső mérlegre tétele nem jogtalan követelmény Isten részéről. Nem jogtalan, mivel a Szentlélek révén az egyház a világ végéig a történelem középpontjában marad egy világosan felismerhető testületként.

Miután Newman konvertált 1845-ben, sokszor elcsodálkozott azon, hogy előzőleg képtelen volt felismerni a római katolikus egyházban azt az egyházat, amely egyedül rendelkezik az egység, apostoliság, katolicitás és szentség négy nagy jelével. Ismételten mutatja Newman e csodálkozását katolikus életrésztéhez tartozó levelezése, ami az utolsó huszonegy kötetet alkotja harmincegy kötetes levelezéséből. Bár az a huszonegy kötet már huszonöt éve elérhető nyomtatásban, még mindig kiaknázás előtt van. Tartalmazza többek között azt a hosszabb-rövidebb levélváltást, ami közte és mintegy harminc olyan angol-katolikus között folyt le, akik tőle kértek tanácsot a konvertálás egzisztenciálisan döntő kérdésében. Ez az akkori Angliában nagyon sokszor könyörtelen társadalmi osztracizmust is jelenthetett, ami a konvertita egzisztenciájának megsemmisítését is maga után vonhatta.

Ha együtt nyomtatták volna ki ezt a levelezést, akkor az egy 600-700 oldalas kötetet alkotna. Ez az anyag teljesen elkerülte azoknak a figyelmét, akik hangadók voltak annak az óriási irodalomnak a megalkotásában, amit Newman halálának centenáriuma ihletett. De ugyanez áll a születésének bicentenáriumát ünneplő irodalomra is.

A jelen sorok írója most ezt az anyagot egy több mint ötszáz oldalas kötetben dolgozta fel: Newman to Converts: An existential ecclesiology címmel.

Itt az egzisztenciális szó nem merő társadalmi egzisztenciára vonatkozik. A szó nem azt sugallja, hogy Newman egzisztenciális lett volna a szó Sartre-i vagy más felületes értelmében. Nem Kierkegaard-i értelemről van szó, hiszen Kierkegaard, bár átmenetileg foglalkozott azzal, hogy katolizál, nem írt részletesen az egyházzal mint a Krisztus által konkretizált üdvösségtörténet eszközéről.

Newman számára az egzisztenciális szó azt az alternatívát jelentette, ami az örök üdvösség és az örök kárhozat közti különbségben testesül meg. Ez a különbség azért töltötte el őt egzisztenciális aggodalommal, mert már anglikán éveiben is mélységesen meg volt győződve arról, hogy Krisztus egyháza csak egy lehet: az egyetlen isteni üdvösségtervnek a megtestesítője. Tehát ehhez az egyházhoz tartozni nem az ember kénye-kedvének ügye, hanem örök üdvösségének feltétele. Mint anglikán, Newman úgy próbálta igazolni az anglikán egyház státusát, hogy az az egyike a katolikus egyház három legitim ágának, mégpedig az az ága, ami a római egyház és a keleti egyházak között az igazán kiegyensúlyozott helyet, a Via Mediát foglalja el. De attól kezdve, hogy az anglikán püspökök egymás után vetették el azt a (római) katolikus értelmezést, amit Newman 1840-ben adott a 39. anglikán cikkelyről, Newman egyre inkább belátta, hogy délibábot kerget a Via Media igazolásával.

Newman melleleg az anglikánok óriási többségét annyira protestánsnak találta, hogy egyáltalán nem vélte érdemesnek velük foglalkozni. Newman mint anglikán arra a kis anglikán rétegre koncentrált, akiket angol-katolikusoknak ismertek.

Természetesen Newman tudatában volt annak, amit a teológusok már régóta ignorantia invincibilis névvel jelöltek. Hajlandó volt az anglikánok nagy többségében, azaz azokban, akik nem angol-katolikusok voltak, ennek az ignorantianak áldozatait látni. De mivel az angol-katolikus mozgalomnak - azaz az Oxford-mozgalomnak - egyik fő előmozdítója volt 1833-1840 között és még inkább saját konvertálása után, végtelenül aggódott amiatt, hogy az angol-katolikusok nem akarnak konvertálni, hanem inkább kibúvót keresnek a Via Media révén.

Newman szemében ez a rosszhiszeműség súlyos vétke volt, a szkizma vétke, a tudatos szakadásban való továbbélés bűne, amiért örök kárhozat jár. 1864-ben közölt Apológiájában is leszögezte, hogy nem konvertált volna, hacsak a legparányibb lehetőségét is látta volna annak, hogy üdvözülhet az anglikán egyház keretében. De az anglikán egyház szkizmatikus voltát - ha ugyan nem volt merőben protestáns, azaz tele eretnekségekkel - az Apológia megjelenése előtti katolikus éveiben is a leghatározottabban a lelkébe véste mindazoknak az angol-katolikusoknak, akik levélben kértek tőle tanácsot, konvertáljanak-e vagy sem.

Röviden szólva, Newman nem volt az ökumené híve. Ez nem azt jelenti, hogy Newman ne hangsúlyozta volna az udvariasság szabályait. Mégis ismételtén kijelentette leveleiben, hogy az anglikán egyház - lévén merő politikai tákolmány - nem egyesülhet Rómával. Az anglikánok csak mint egyének egyesülhetnek Rómával.

Az a nézet, hogy fikarcnyi bátorítást is lehetne találni a katolikus Newman írásaiban az egyházak egyesülésére: mítosz, de sajnós nagyon erős mítosz, amit csak nézetei ignorálásával lehet tartatni. Ez utóbbit jól mutatja, hogy amikor 1945-ben Newman konvertálásnak centenáriumát ünnepelték, csupán egy komoly írás jelent meg Newman konvertálásáról, illetve a konvertálás fontosságáról az ő teológiai szemszögéből nézve. Ennek szerzője is egy anglikán püspök fia volt, mégpedig az a Monsignor Knox, aki Newman óta a legjelentősebb konvertita volt Angliában. A születésüktől fogva katolikus Newman-írók már akkor is inkább hallgattak a konvertálás fontosságáról. 1990-ben ez az érdektelenség még monumentálisabb méreteket öltött, és 2001-ben csak az én munkám jelentett kivételt. A Newmanról alkotott vezérgondolat az, hogy ő egy ún. kiteljesedett, felekezeten felüli katolicizmus hírnöke volt. De ez merő mítosz, aminek semmi alapja sincs írásaiban. Ez a kiteljesedett katolicizmus eszméje magában foglalná például azt a gondolatot, hogy az ún. történelmi egyházak egyenrangú tárgyalófelek az ökumené ügyében. Ez egy másik Newmannal kapcsolatos mítoszon alapul. Eszerint Newman egy állandóan fejlődő katolikus egyház eszméjének bajnoka volt. De Newman biztosan nem ezt az eszmét akarta szolgálni, amikor anglikán életrésze utolsó évében a *Development of Christian Doctrine* című könyvét írta. Évekkel később a konvertálásra készülődőknek ismét és ismét hangsúlyozta, hogy abban a könyvben éppen azt akarta bizonyítani, hogy az egyház és tanítása mindig ugyanaz marad. Hogy Róma 1845-ben is azonos volt az apostoli egyházzal, és hogy ez csak Róma esetében igaz, az anglikán és a keleti egyházak esetében nem.

Newman szerint a fejlődés az azonosság megmaradását jelentette a változások áramában. Jellemző, hogy nem használta az akkoriban már nagyon is divatos evolúció szót, ami a gyökeres újdonságok véget nem érő kialakulásának fő bélyegzője lett.

Ha az a bélyegző nem vált volna divatossá az úgynevezett új teológiában, akkor nem terjedhetett volna el az a mítosz sem, mely szerint Newman szelleme lebegett a II. Vatikáni Zsinat felett. Tény az, hogy az ott részt vevő perítusok egyike sem publikált jelentős munkát Newmanról. Beszélni mindig könnyű róla, legalábbis a nevét emlegetni: egy olyan nevet, ami köztisztületnek örvend, részben azért, mert még a teológia iránt érdeklődő nagyközönség jó részének is csak halvány fogalmi vannak arról, hogy Newman mit írt és mit vallott.

Az ilyen Newman-ünneplőket elektromos sokk gyanánt érheti az, hogy levelei szerint semmi lehetőség sincs arra, hogy bármely katolikus és protestáns teológiai nézetet egy nevezőre lehessen hozni. A Dominus Jesus megjelenéséről, ami sok protestánst meghökkentett, de ami elsősorban divatozó katolikus teológusoknak szólt, Newman csupán azt mondta volna: jobb, ha katolikus teológusok állandóan tudatában vannak tárgyuk benső logikájának. Az a Newman, aki oly nagy szerepet adott a "scola teologorumnak" a hittételek kidolgozásában, csak megdöbbenését tudná

nyilvánítani afelett, hogy oly sok teológus mítosztermelővé alacsonyította magát. E mítoszok mindegyike a természetes dicsőítését, illetve a természetfelettinek a természetben való felhígítását szolgálja. Newman a természetfeletti integrális védnöke volt és a liberalizmus eltökélt ellenlábasa is egyúttal. Biglietto-beszédében, amit akkor tartott Newman, amikor 1879 februárjában hivatalosan átadták neki Rómában a bíborosi kinevezéséről szóló dokumentumot, úgy mutatta be életét, mint amit teljesen a liberalizmus elleni küzdelemnek szentelt. Newman az ellen a liberalizmus ellen küzdött, amely szerint az egyik egyház épp olyan jó, mint a másik, az egyik vallás épp olyan értékes (vagy értéktelen), mint bármely másik, vagy - modern áttételt használva - az egyik viselkedésforma épp olyan humánus, azaz kreatív, mint a másik és bármelyik nézet egyformán érdemes.

Newman semmit sem ítélt volna el jobban, mint azt a nézetet, mely szerint a véleménykutatás dönti el az igazságot. Semmi sem döbbsentette volna meg jobban, mint az a gondolat, hogy a hívők és nem a tanító egyház határozza meg, hogy mit is kell hinni. Ha olyan világosan fejezte volna ki magát a Rambler című folyóiratnak 1859-ben írt cikkében a "sensus fidelium" és a "consensus fidelium" közötti különbségről, mint ezt egy 1870-ben írt levelében tette, akkor több nagyon is Newman-barát angol püspök nem jelentette volna fel Rómában.

Ha a fenti Newman mítoszok bármelyikének is alapja lenne, akkor a "konzervatív" XII. Pius nem súgta volna a híres francia író, Jean Guittou fülébe: "Ne aggódjék, Newman egy szép napon egyházdoktor lesz". Mielőtt azonban ez megtörténne, meg kell valósulnia Newman boldoggá és szentté avatásának. Ezek egyike sem fog megtörténni csodák nélkül, amiknek Newman közbenjárására kell megtörténniük. Ehhez nem elég az, hogy a nagyvilág Newmant "a modern kor szentjének" tartsa, miként a Birmingham Post hozta vastag betűkkel 2001. február 24-én, miközben ez az egyre kevésbé keresztény kor tesz mindent úgy tovább, ahogy ezt már jó ideje teszi, azaz nem keresztény módon.

Newman akkor lesz az a szent, akit a katolikus egyház is szentnek tart, ha lesz elég katolikus, aki Newmantól nem frázisokat tanul, hanem megtanul úgy imádkozni, mint ahogy ő imádkozott. Csak ha lesznek angol- és más katolikusok, akik olyan hévvel tudnak csodákért imádkozni, hogy azok meg is történjenek, akkor, de csak akkor, fog megtörténni Newman boldoggá és szentté avatása. Figyeljünk arra, mondta Francis Bacon 1615 körül, hogy a tények oldalán találtassunk. Newman életműve óriási tény. Az, aki Newman oldalán akar találatni, gondosan figyelje életének és érveléseinek tényeit, hogy megmeneküljön a személye körül burjánzó mítoszok ármányától.

Jáki Szaniszló (1924) Templeton-díjas tudós. Teológiából Rómában, fizikából New Yorkban doktorált. A hatvanas évek óta a Seton Hall katolikus egyetem (New Jersey) tanára. A Pápai Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja.